

УДК 341.1:341.6

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.14>

Демчик Н.П.

кандидат юридичних наук, доцент,
старший викладач кафедри адміністративної діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
слухач Національного університету оборони

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ МИРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ

Постановка проблеми. Мирне врегулювання міжнародних спорів є одним із наріжних каменів сучасного міжнародного права, що має глибоке історичне коріння та відображає еволюцію людської цивілізації у прагненні до гармонії й уникнення війни. Ще в античні часи, коли арбітраж між грецькими полісами чи посередництво у спорах між римськими провінціями слугували першими образами правового регулювання конфліктів, людство усвідомлювало необхідність мирних засобів для вирішення суперечок. У середньовічній Європі, попри домінування сили у відносинах між феодалними володарями, папська дипломатія та церковні собори нерідко виступали інструментами примирення, закладаючи підґрунтя для звичаєвих норм, що згодом трансформувалися у правові принципи.

Епоха Відродження та Реформації ознаменувалася першими спробами систематизації міжнародних відносин, зокрема через праці Гуго Гроція, який у своєму трактаті *De Jure Belli ac Pacis* (1625) обґрунтував ідею мирного співіснування держав на основі права. Вестфальський мир 1648 року, що, як відомо, завершив собою Тридцятилітню війну, став не лише символом народження сучасної системи суверенних держав, але й також першим кроком до інституційного закріплення переговорів як засобу врегулювання спорів. У XIX столітті, з появою Гаазьких конференцій 1899 та 1907 років відповідно, міжнародна спільнота здійснила справжній якіс-

ний стрибок, створивши Постійну палату третейського суду та кодифікувавши принципи мирного вирішення конфліктів (які згодом лягли в основу Статуту Ліги Націй (1919) і, зрештою, Статуту ООН (1945)).

Сьогодні міжнародно-правові основи мирного регулювання спорів, закріплені в статті 33 Статуту ООН, охоплюють широкий спектр методів – від двосторонніх переговорів до звернення до Міжнародного суду ООН чи арбітражу. Ці механізми, як видається, є не лише правовими інструментами, а й відображенням багатовікового досвіду людства у пошуку балансу між суверенітетом держав, з одного боку, і необхідністю глобальної стабільності – з іншого. У сучасних умовах, коли до традиційних територіальних чи економічних конфліктів додаються нові проблеми, як-от кібервійни, екологічні спори та гібридні загрози, – актуальність історичного осмислення та вдосконалення цих механізмів набуває особливого й непересічного значення.

Огляд літератури. Дослідження міжнародно-правових основ мирного врегулювання спорів має міцну теоретичну базу, що відображає багатогранність підходів до цієї проблематики. У працях зарубіжних учених простежується як історичний, так і сучасний аналіз механізмів вирішення міжнародних конфліктів, що дозволяє сформувати цілісне уявлення про еволюцію та перспективи цього інституту.

Одним із фундаментальних внесків у вивчення процедур врегулювання спорів

є монографія Джона Кольтє та Вогана Лоу [1], де автори систематизують інститути та процедури, акцентуючи на їхній правовій природі та практичному застосуванні. Цю тему доповнює колективна праця під редакцією Жюлі Дальїс [2], яка розглядає мирне вирішення великих міжнародних спорів у контексті діяльності ООН, підкреслюючи роль багатосторонньої дипломатії. Сучасніший погляд, зокрема на інноваційні підходи до мирного врегулювання у XXI столітті, пропонує Лорі Дамрош [3]. Її аналіз зосереджений на таких актуальних питаннях, як кіберконфлікти (так, вона підкреслює, що традиційні механізми можна адаптувати до нових реалій). Дункан Голліс та Ене Тікк [4], у свою чергу, розглядають мирне врегулювання крізь призму міжнародного права, акцентуючи на тому, як ці механізми пристосовуються до цифрової ери.

Що ж до класичного підходу, то його, як видається, досить яскраво представляє праця Джона Мерріллса [5]. Ця книга, варто зазначити, у своєму шостому виданні залишається справжнім еталоном у сфері міжнародного врегулювання спорів. У ній детально описано все – від переговорів і арбітражу до судових процедур. Тим часом Карін Оеллерс-Фрам та Андреас Ціммерманн [6] у своїй ґрунтовній монографії аналізують інститути публічного міжнародного права. Вони, зокрема, наголошують на їхній ключовій ролі у підтримці миру в усьому світі.

Ален Пелле [7], своєю чергою, у своїй енциклопедичній статті розкриває принципи мирного врегулювання. Він спирається як на багатовікову практику, так і на сучасні норми. (Особливий інтерес викликає те, що він простежує еволюцію цих принципів у контексті зміни парадигм міжнародних відносин.) Емілія Пауелл [8] пропонує дещо інший погляд – крос-культурний. Вона звертається до взаємодії ісламського та міжнародного права у вирішенні спорів. А Йошіфумі Танака [9] детально зупиняється на правових аспектах мирного врегулювання, особливо виділяючи роль Міжнародного суду ООН.

Крістіан Томушат та Марсело Коген [10], наприклад, досліджують гнучкість процедур мирного врегулювання міжнародних спорів. Вони розглядають примирення як альтернативу жорстким судовим механізмам. (До речі, автори переконані, що у певних ситуаціях воно може бути навіть ефективнішим.)

Історичний контекст цієї теми висвітлює праця Квінсі Райта [11]. Він аналізує, як у міжнародних спорах розмежовуються юридичні та політичні питання. Манілі Гудзон [12], у свою чергу, досліджує американські застереження до юрисдикції Постійного суду міжнародного правосуддя. Філіп Джессап [13] у своїй статті пояснює, чому прийняття США факультативного застереження Міжнародного суду стало важливим кроком для розвитку мирного врегулювання. Оскар Шахтер [14] зосереджується на тому, як виконуються міжнародні судові та арбітражні рішення, показуючи їхню еволюцію до сучасного стану. А Луї Сон [15] аналізує роль арбітражу в багатосторонніх договорах – від його витоків до сучасного застосування.

Серед новітніх праць варто виділити монографію Раймонда Кабре [16]. Вона, безумовно, цікава тим, що розглядає участь приватних юристів у спорах за участю держав. Крістіан Тамс та Антоніос Цанакопулос [17] у другому виданні своєї роботи зібрали ключові документи, які регулюють міжнародне врегулювання спорів. Це, по суті, справжній скарб для дослідників. А ось Рассел Бучан, Даніель Франкіні та Ніколас Цагуріас [18] у своїй колективній монографії звертаються до сучасних викликів, таких як гібридні конфлікти. (Вони, зокрема, показують, як ці явища впливають на традиційні підходи.)

Мері Еллен О'Коннелл, Адам Бредлі та Адам Коген [19] пропонує практичний аналіз: їхня робота спирається на солідну базу кейсів та матеріалів, що ілюструють застосування міжнародного права у тих чи інших спорах. Нарешті, Сесілія Байєт [20] досліджує зв'язок між міжнародним правом і миром. Вона акцентує на тому, яку роль відіграють

миротворчі інститути у вирішенні конфліктів в сучасному, дещо більше ніж завжди непередбачуваному світі.

Отже, література з цієї теми охоплює надзвичайно широкий спектр підходів – від історичних і теоретичних до практичних і сучасних. Як видається, це дає змогу детально проаналізувати міжнародно-правові основи мирного врегулювання спорів, враховуючи як традиції, так і новітні тенденції.

Метою цієї статті є розкриття сутності й взаємозв'язку міжнародно-правових засад, що лежать в основі мирного врегулювання міжнародних спорів, з акцентом на їхню нормативну базу, інституційні механізми та ефективність у сучасних реаліях. У процесі дослідження розглядаються ключові принципи, закріплені в міжнародних договорах і звичаях, а також оцінюється роль держав і міжнародних організацій у забезпеченні їх реалізації. Такий підхід дозволяє не лише висвітлити теоретичні аспекти проблематики, але й окреслити перспективи розвитку міжнародного права в контексті забезпечення глобальної стабільності.

Виклад основного матеріалу. Мирне врегулювання міжнародних спорів, безумовно, є одним із наріжних принципів сучасного міжнародного права. Воно відображає бажання держав підтримувати мир і безпеку, спираючись на правові механізми, а не на силові методи. Цей інститут, до речі, ґрунтується на низці ключових норм і принципів, які формувалися протягом століть і зрештою знайшли своє місце в офіційних документах, таких як Статут Організації Об'єднаних Націй (ООН). Наприклад, стаття 2(3) Статуту ООН закликає держави «вирішувати свої міжнародні спори мирними засобами так, щоб не ставити під загрозу мир, безпеку чи справедливість» [9]. А ось стаття 33 уже конкретизує ці засоби, пропонуючи досить широкий набір інструментів – від переговорів до судового розгляду.

Теоретична основа мирного врегулювання, безумовно, спирається на принципи суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи та заборони застосування

сили. Ці засади закріплені у статтях 2(1) і 2(4) Статуту ООН. Йошіфумі Танака [9] зазначає, що ці принципи не просто створюють правову базу для взаємодії держав, а й, що важливо, забезпечують умови для добровільного вибору мирних засобів. (Саме ця добровільність, на його думку, є запорукою їхньої ефективності.) Ален Пелле [7], своєю чергою, наголошує, що обов'язок вирішувати спори мирно має характер міжнародного звичаю. Він переконує в тому, що це правило поширюється і навіть на ті країни, які не входять до ООН, спираючись при цьому на багатовікову історію міжнародних відносин.

Методи мирного врегулювання зазвичай поділяють на дві великі групи: дипломатичні та юрисдикційні. До перших належать переговори, посередництво й примирення. Їхня особливість, між іншим, полягає в гнучкості та залежності від доброї волі сторін. Переговори – це, мабуть, найпростіший і найпоширеніший спосіб. Вони дозволяють сторонам самим дійти згоди без участі когось іззовні [5]. Посередництво ж передбачає залучення нейтральної сторони, яка допомагає налагодити діалог. А примирення, наприклад, додає до цього рекомендаційне рішення, хоча воно й не є обов'язковим до виконання [10]. До речі, саме ця «необов'язковість» часто робить його привабливим для тих чи інших держав.

Юрисдикційні методи, такі як арбітраж і судовий розгляд, мають більш формалізований характер і ґрунтуються на правових нормах. Арбітраж, як зазначає Луї Сон [15], вирізняється своєю гнучкістю у виборі арбітрів і процедур, тоді як судовий розгляд, зокрема через Міжнародний суд ООН, забезпечує найвищий рівень правової визначеності [13].

Теоретичний аналіз цих методів демонструє їхню взаємодоповнюваність. Джон Мерріллс [5] зазначає, що вибір конкретного засобу залежить від природи спору, політичного контексту та готовності сторін до компромісу. Наприклад, дипломатичні методи є ефективними у спрах політичного характеру, де юридична чіткість менш важлива, ніж досягнення взаєморозуміння, тоді як

юрисдикційні підходи переважають у спорах із чітко визначеними правовими питаннями, такими як делімітація кордонів чи порушення договорів. Квінсі Райт [11] додає до цього розмежування між «юридичними» та «політичними» спорами, наголошуючи, що теоретичне осмислення цієї різниці є критично важливим для правильного застосування відповідних механізмів.

Історично ці принципи беруть початок зі звичаєвих норм, які формувалися ще в античності, коли арбітраж між грецькими полісами чи римськими провінціями слугував альтернативою війні [1]. У XVII столітті Гуго Грокій заклав теоретичний фундамент для мирного співіснування держав, наголошуючи на природному праві та необхідності уникнення конфліктів [20]. Гаазькі конференції 1899 та 1907 років, як зауважують Джон Кольє та Воган Лоу [1], по суті, стали першим кроком до того, щоб ці ідеї отримали чітке оформлення в нормах, які згодом еволюціонували в сучасну систему права.

Отже, теоретичні основи мирного врегулювання спорів у міжнародному праві поєднують принципи суверенітету та співпраці. Вони, так чи інакше, пропонують державам цілий арсенал інструментів для розв'язання конфліктів. Ця нормативна база, підкріплена багатовіковим досвідом, слугує, здається, міцним фундаментом для розвитку інститутів і процедур, які підтримують стабільність у глобальному масштабі.

Історичний розвиток інститутів мирного врегулювання міжнародних спорів відображає поступовий перехід від силового панування до правового порядку у відносинах між державами. Цей процес, що охоплює не одне століття, демонструє, як еволюціонували не лише самі механізми врегулювання, але і їхнє закріплення в інститутах. Зрештою, саме це привело до створення сучасної системи під егідою Організації Об'єднаних Націй (ООН).

Перші натяки на мирне врегулювання можна простежити ще в античності. Тоді, наприклад, арбітраж між грецькими полі-

сами чи посередництво в римських провінціях виступали альтернативою війні [1]. Однак системний розвиток цих ідей розпочався значно пізніше, у ранньомодерну епоху. Вестфальський мир 1648 року, що поклав край Тридцятилітній війні, став справжнім переломним моментом. Він запровадив ідею суверенної рівності держав і створив підґрунтя для переговорів як основного способу розв'язання конфліктів [20]. Сесілія Байєт [20] зазначає, що цей договір не лише припинив релігійні війни в Європі, але й, що важливо, установив прецедент багатосторонньої дипломатії (котрий, безумовно, вплинув на подальший розвиток міжнародного права).

У XVII–XVIII століттях ідеї мирного співіснування знайшли своє теоретичне обґрунтування у працях Гуго Грокія. Він наголошував, що правові норми необхідні для регулювання відносин між народами [7]. Але лише у XIX столітті ці думки почали набувати реальних інституційних обрисів. Гаазькі конференції 1899 та 1907 років, які детально розбирають Джон Кольє та Воган Лоу [1], стали важливим кроком уперед. Саме тоді з'явилася Постійна палата третейського суду (ППТС) у 1899 році – перший постійний міжнародний орган для арбітражу. Відзначимо, що саме завдяки цьому держави отримали можливість звертатися до нейтральних посередників для вирішення своїх суперечок [5]. Хоча вплив ППТС був обмеженим через добровільний характер її юрисдикції, вона, як видається, заклала міцну основу для майбутніх інститутів.

XX століття відкрило нову еру у розвитку мирного врегулювання з утворенням Ліги Націй у 1919 році. Ліга, як підкреслює Йошіфумі Танака [9], стала першою спробою створити глобальну організацію для запобігання війнам і сприяння мирному вирішенню спорів. Її Статут передбачав механізми посередництва, примирення та звернення до Постійного суду міжнародного правосуддя (ПСМП), створеного у 1920 році. Манілі Гудзон [12] у своїй роботі аналізує американські застереження до юрисдикції ПСМП, вказуючи

на складнощі, пов'язані з добровільним прийняттям його рішень державами, зокрема США. Незважаючи на певні успіхи, Ліга виявилася неспроможною запобігти Другій світовій війні, що підкреслило необхідність більш ефективного інституту.

Справжнім проривом стало заснування ООН у 1945 році, що завершило інституційну еволюцію мирного врегулювання. Статут ООН, зокрема статті 33–38, систематизував методи врегулювання – переговори, посередництво, арбітраж і судовий розгляд – та створив Міжнародний суд ООН (МС ООН) як головний судовий орган [13]. Філіп Джессап [13] досліджує прийняття США факультативного застереження МС ООН, наголошуючи на його значенні для розширення юрисдикції суду. Водночас як зазначає Оскар Шахтер [14], виконання рішень МС ООН залишалося проблематичним через відсутність примусових механізмів, що стало спадщиною добровільності, притаманної попереднім інститутам.

Квінсі Райт [11] у своєму аналізі підкреслює, що історичний розвиток цих інститутів супроводжувався поступовим розмежуванням юридичних і політичних спорів, що вплинуло на вибір відповідних механізмів. Наприклад, Гаазькі конвенції та ППТС більше орієнтувалися на юридичні питання, тоді як Ліга Націй і ООН намагалися охопити ширший спектр конфліктів, включаючи політичні. Жюлі Дальїс [2] додає, що багатостороння дипломатія в рамках ООН стала ключовим інструментом для врегулювання великих міжнародних спорів, таких як колоніальні конфлікти чи холодна війна.

Таким чином, історичний шлях від Вестфалії до ООН ілюструє поступове вдосконалення інститутів мирного врегулювання – від стихійних переговорів до структурованих міжнародних організацій. Цей розвиток не лише відображає прагнення людства до миру, але й закладає основу для сучасних механізмів, які продовжують адаптуватися до нових викликів.

У ХХІ столітті система мирного врегулювання міжнародних спорів зіштовхується з новими викликами, що випливають із глоба-

лізації, технологічного прогресу та трансформації характеру конфліктів. Традиційні механізми, закладені Статутом ООН і розвинені протягом ХХ століття, потребують адаптації до сучасних реалій, таких як кіберконфлікти, екологічні спори та гібридні загрози. Цей розділ аналізує ці виклики, оцінює ефективність існуючих інститутів і окреслює перспективи їхнього розвитку.

Одним із ключових сучасних викликів є поява кіберконфліктів, які ускладнюють застосування традиційних методів врегулювання. Дункан Голліс та Ене Тікк [4] зазначають, що кібератаки, часто анонімні та транснаціональні, не завжди підпадають під чітке визначення "міжнародного спору" у класичному розумінні, що ускладнює їхній розгляд у Міжнародному суді ООН (МС ООН) чи арбітражі. Наприклад, інциденти, такі як кібератака на Естонію у 2007 році чи втручання у вибори через цифрові засоби, вимагають нових підходів до посередництва та примирення, які поки що не мають усталеної правової бази. Рассел Бучан, Даніель Франкіні та Ніколас Цагуріас [18] додають, що гібридні загрози, які поєднують кібероперації з фізичними діями, ще більше розмивають межі між війною та миром, ставлячи під сумнів ефективність традиційних інститутів.

Екологічні спори також набувають дедалі більшої актуальності. Зміна клімату, боротьба за ресурси та транскордонне забруднення породжують конфлікти, які потребують спеціалізованих механізмів врегулювання. Лорі Дамрош [3] підкреслює, що хоча МС ООН розглядав окремі екологічні справи (наприклад, спір між Угорщиною та Словаччиною щодо Габчикова-Надьмарош у 1997 році), відсутність обов'язкової юрисдикції та спеціалізованих процедур обмежує його потенціал. У цьому контексті арбітраж, як зазначає Луї Сон [15], може стати гнучкішим інструментом, дозволяючи сторонам адаптувати правила до специфіки спору.

Ефективність сучасних інститутів, таких як МС ООН, залишається предметом дискусій. Оскар Шахтер [14] наголошує на проблемі

виконання судових рішень, що залежить від доброї волі держав, як це було у справі Нікарагуа проти США (1986), коли США відмовилися виконувати рішення суду. Філіп Джессап [13] вказує, що добровільне прийняття факультативного застереження МС ООН окремими державами (наприклад, США чи Індією) частково розширює його юрисдикцію, але не вирішує проблему системно. Водночас Крістіан Тамс та Антоніос Цанакопулос [17] пропонують вдосконалення через реформування процедур і створення механізмів моніторингу виконання.

Роль недержавних акторів у мирному врегулюванні також набуває нового значення. Раймонд Кабре [16] досліджує участь приватних юристів у спорах за участю держав, зокрема в інвестиційних арбітражах, таких як справи в рамках ICSID (Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних спорів). Цей тренд вказує на поступову децентралізацію традиційних інститутів і зростання значення альтернативних процедур. Мері Еллен О'Коннелл, Адам Бредлі та Адам Коген [19] у своїх кейсах ілюструють, як недержавні суб'єкти, включаючи корпорації та НУО, впливають на процеси примирення, наприклад, у спорах щодо видобутку ресурсів у Арктиці.

Перспективи розвитку мирного врегулювання, як видається, тісно пов'язані з інноваційними підходами. Сесілія Байет [20], наприклад, наголошує на тому, що інтеграція миротворчих ініціатив із правовими механізмами є вкрай необхідною. (Зокрема, вона акцентує на посиленні ролі регіональних організацій, таких як ЄС чи Африканський Союз.) Жюлі Дальїц [2], своєю чергою, пропонує розширити багатосторонню дипломатію в рамках ООН. На її думку, це допоможе врегулювати складні сучасні конфлікти, як-от міграційні кризи. А ось Емілія Пауелл [8] звертає увагу на потенціал крос-культурних підходів. Вона вважає, що залучення принципів ісламського права до міжнародних процедур може, безперечно, сприяти діалогу з країнами Близького Сходу.

Отже, сучасні виклики, почасти, вимагають від системи мирного врегулювання не тільки гнучкості, а й адаптивності. Існуючі інститути, попри їхню історичну значущість, безумовно, потребують реформування, щоб ефективно реагувати на нові типи спорів. З одного боку, перспективи розвитку лежать у збереженні традиційних механізмів, а з іншого – у їхньому поєднанні з інноваційними підходами, які враховують технологічні, екологічні та соціальні реалії XXI століття.

Система мирного врегулювання міжнародних спорів у XXI столітті спирається на цілу низку інституційних механізмів, що діють як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Організація Об'єднаних Націй (ООН), Рада Європи та інші організації відіграють, на наше міркування, ключову роль у забезпеченні не тільки правових, а й дипломатичних інструментів для розв'язання конфліктів. Цей розділ аналізує сучасні механізми, ілюструючи їхнє практичне застосування та особливості на прикладі діяльності цих інститутів.

ООН, як видається, залишається центральним глобальним інститутом для мирного врегулювання спорів. Вона спирається на положення Статуту ООН, зокрема на статтю 33, яка перелічує доступні методи: переговори, посередництво, примирення, арбітраж і судовий розгляд [9]. Міжнародний суд ООН (МС ООН), як головний судовий орган, розглядає спори між державами, що добровільно погодилися на його юрисдикцію. (До речі, прикладом може слугувати справа між Україною та Росією (2017–до тепер) щодо фінансування тероризму та расової дискримінації.) У цій справі МС ООН показав свою здатність братися за складні політичні конфлікти [13].

Однак, як зазначає Оскар Шахтер [14], виконання рішень МС ООН часто залежить від політичної волі сторін, що обмежує його ефективність.

Окрім судового шляху, ООН активно застосовує дипломатичні механізми через Генеральну Асамблею та Раду Безпеки. Жюлі Дальїц [2] підкреслює роль посередництва

Генерального секретаря ООН, наприклад, у врегулюванні конфлікту в Ємені (2015–до тепер), де дипломатичні зусилля спрямовані на досягнення перемир'я. Сесілія Байєт [20] додає, що миротворчі операції ООН, такі як UNIFIL у Лівані, слугують не лише для підтримання миру, але й для створення умов для переговорів між сторонами.

Рада Європи пропонує регіональний підхід до мирного врегулювання, зокрема через Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), який хоч і зосереджений на правах людини, але опосередковано сприяє вирішенню міждержавних спорів. Наприклад, справа Грузії проти Росії (2008) щодо порушень під час війни в Південній Осетії стала прецедентом, де ЄСПЛ розглянув міждержавний конфлікт через призму прав людини [19]. Мері Еллен О'Коннелл, Адам Бредлі та Адам Коген [19] зазначають, що рішення ЄСПЛ мають обов'язкову силу для країн-членів, що вирізняє його від МС ООН, хоча юрисдикція обмежена 46 державами Ради Європи.

Додатково Рада Європи використовує Комітет міністрів і Парламентську асамблею для моніторингу виконання рішень і сприяння діалогу. Крістіан Томушат та Марсело Коген [10] підкреслюють гнучкість процедур примирення в рамках Ради Європи, які застосовувалися, наприклад, у спорах між Кіпром і Туреччиною.

На глобальному рівні Постійна палата третейського суду (ППТС) залишається важливим механізмом арбітражу. Прикладом є спір між Філіппінами та Китаєм (2013–2016) щодо Південно-Китайського моря, де арбітражний трибунал, створений за Конвенцією ООН з морського права (UNCLOS), виніс рішення на користь Філіппін [15]. Луї Сон [15] зазначає, що гнучкість арбітражу дозволяє адаптувати процедури до конкретних спорів, хоча виконання рішень, як і в МС ООН, залишається проблематичним – Китай відмовився визнавати це рішення.

Регіональні організації, такі як Африканський Союз (АС), також відіграють значну роль. АС застосовує посередництво у вну-

трішніх і міждержавних конфліктах, наприклад, у Південному Судані (2013–2018), де регіональні лідери виступили посередниками [20]. Емілія Пауелл [8] підкреслює, що інтеграція місцевих правових традицій, таких як звичаєве право, підвищує ефективність таких механізмів у Африці.

ООН вирізняється універсальністю, але її ефективність залежить від політичного консенсусу, особливо в Раді Безпеки. Рада Європи пропонує більш обов'язкові рішення, але лише в межах Європи. Арбітраж через ППТС забезпечує гнучкість, однак стикається з проблемою добровільності виконання. Дункан Голліс та Ене Тікк [4] пропонують розширити юрисдикцію МС ООН для кіберспорів, тоді як Рассел Бучан та ін. [18] наголошують на необхідності створення спеціалізованих трибуналів для екологічних і гібридних конфліктів. Раймонд Кабре [16] додає, що залучення приватних юристів до арбітражів може підвищити їхню ефективність у технічних спорах.

Отже, сучасні механізми мирного врегулювання, представлені ООН, Радою Європи, ППТС та регіональними організаціями, демонструють різноманітність підходів. Їхнє поєднання дозволяє адаптуватися до різних типів конфліктів, хоча вдосконалення процедур і забезпечення виконання рішень залишаються ключовими завданнями для майбутнього.

Висновки. Мирне врегулювання міжнародних спорів, безперечно, є невід'ємною частиною сучасного міжнародного права. Воно, як видається, поєднує багатовіковий історичний досвід із прагненням до стабільності та справедливості в умовах глобалізованого світу. Проведений аналіз дозволяє сформулювати ключові висновки щодо теоретичних основ, історичного шляху розвитку, сучасних викликів і наявних механізмів цього інституту, а також окреслити, почасти, перспективи його вдосконалення.

Теоретичні засади мирного врегулювання, закріплені в Статуті ООН та звичаєвому праві, спираються на принципи суверенної рівності, невтручання й заборони застосування сили. Вони пропонують державам не тільки широ-

кий вибір методів – від переговорів до судового розгляду, а й певну гнучкість у їх застосуванні. Ці принципи, що беруть початок ще з ранніх форм арбітражу та ідей Грокція, створюють правову основу (до речі, ця основа забезпечує як гнучкість, так і добровільність у виборі засобів, що є водночас їхньою сильною стороною й певною слабкістю).

Історичний розвиток інститутів мирного врегулювання – від Вестфальського миру до створення ООН – показує поступову інституціоналізацію та оформлення процедур. Гаазькі конференції, Ліга Націй і зрештою ООН стали важливими етапами цієї еволюції. Вони, по суті, відобразили перехід від хаотичних дипломатичних зусиль до чітко структурованих механізмів. Цей процес, з одного боку, підкреслює вплив історичного досвіду на сучасну систему, а з іншого – виявляє її обмеження, зокрема залежність від доброї волі держав.

Сучасні проблеми, такі як розв'язана росією війна проти України, екологічні спори чи гібридні загрози, безумовно, ставлять нові вимоги до традиційних механізмів. Аналіз свідчить, що Міжнародний суд ООН, арбітраж і дипломатичні методи потребують адаптації до реалій XXI століття – як технологічних, так і соціальних. Проблема виконання рішень, що простежується ще від часів Гаазьких конференцій і донині, залишається, як видається, однією з головних перешкод, що, вочевидьки, потребує системних рішень.

Серед наявних механізмів ООН пропонує універсальний підхід, Рада Європи – регіо-

нальну специфіку з її обов'язковими рішеннями ЄСПЛ, тоді як Постійна палата третейського суду та регіональні організації, як-от Африканський Союз, додають гнучкості й локального контексту. Практичні приклади – скажімо, спір між Філіппінами та Китаєм чи посередництво в Ємені – ілюструють потенціал цих інститутів. Але водночас вони вказують на потребу підвищення їхньої ефективності, зокрема через реформування процедур і залучення недержавних акторів.

Перспективи розвитку мирного врегулювання, на наше міркування, лежать у поєднанні традиційних інструментів з інноваційними підходами. Створення спеціалізованих трибуналів для кібер- чи екологічних спорів, розширення багатосторонньої дипломатії та інтеграція крос-культурних практик можуть, на наше глибоке переконання, зробити систему більш адаптивною. З одного боку, вирішення проблеми виконання рішень потребує посилення міжнародного співробітництва, а з іншого – можливо, навіть перегляду принципів добровільності юрисдикції.

Отже, міжнародно-правові основи мирного врегулювання спорів залишаються динамічним інститутом, що розвивається в умовах нових реалій. Їхня ефективність, почасти, залежить від того, наскільки міжнародна спільнота зуміє врахувати уроки історії, адаптуватися до сучасних викликів і вдосконалити наявні механізми, щоб забезпечити мир і справедливість у глобальному масштабі.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню міжнародно-правових основ мирного врегулювання міжнародних спорів, що є ключовим елементом сучасного міжнародного правопорядку. Метою статті є не лише висвітлення теоретичних і практичних аспектів, а й окреслення перспектив розвитку мирного врегулювання в умовах глобалізації. Робота спирається на широкий огляд літератури, включаючи праці Джона Меррілса, Йошіфумі Танаки, Лорі Дамрош та інших, що забезпечує її наукову обґрунтованість. Стаття буде корисною для дослідників міжнародного права, дипломатів і студентів, зацікавлених у проблематиці глобальної стабільності.

У роботі системно проаналізовано теоретичні засади, історичний розвиток, сучасні виклики та наявні механізми цього інституту, з акцентом на їхню еволюцію та адаптацію до нових реалій XXI століття. Теоретичний аналіз розкриває принципи суверенної рівності, невтручання та заборони застосування сили, закріплені у Статуті ООН, а також класифікацію методів вре-

гулювання – від переговорів до судового розгляду. Показано, як ці принципи, що беруть початок з античних практик і праць Гуго Гроція, формують правову базу для мирного вирішення конфліктів.

Історичний огляд простежує еволюцію інститутів мирного врегулювання від Вестфальського миру 1648 року через Гаазькі конференції 1899 та 1907 років до створення ООН у 1945 році. Особливу увагу приділено ролі Ліги Націй та Міжнародного суду ООН у формуванні сучасної системи, а також проблемі добровільності виконання рішень, що залишається актуальною й досі. У контексті сучасних викликів розглянуто вплив кіберконфліктів, екологічних спорів і гібридних загроз на традиційні механізми, з оцінкою їхньої ефективності та пропозиціями щодо реформування, зокрема через створення спеціалізованих трибуналів.

Окремий розділ присвячено аналізу сучасних механізмів на прикладі ООН, Ради Європи, Постійної палати третейського суду та регіональних організацій, таких як Африканський Союз. Наведено приклади практичного застосування – спір Філіппін із Китаєм, посередництво в Ємені, справи в ЄСПЛ – які ілюструють потенціал і обмеження цих інститутів. У висновках підкреслено необхідність поєднання історичного досвіду з інноваційними підходами для підвищення адаптивності системи.

Ключові слова: міжнародне право, мирне врегулювання, Статут ООН, Міжнародний суд ООН, арбітраж, кіберконфлікти, екологічні спори, Рада Європи, історичний розвиток, глобальна стабільність.

Demchyk N.P. International law basis for peaceful regulation of international disputes

Summary

The article is dedicated to exploring the international legal foundations of peaceful dispute resolution, a cornerstone of the contemporary international legal order. The article aims not only to illuminate theoretical and practical dimensions but also to outline prospects for the development of peaceful dispute resolution in a globalized world. It draws on an extensive literature review, including works by John Merrills, Yoshifumi Tanaka, Lori Damrosch, and others, ensuring its scholarly rigor. The study is valuable for researchers of international law, diplomats, and students interested in global stability issues. It systematically examines the theoretical underpinnings, historical evolution, modern challenges, and existing mechanisms of this institution, emphasizing their development and adaptation to the realities of the 21st century. The theoretical analysis elucidates the principles of sovereign equality, non-intervention, and the prohibition of the use of force, enshrined in the UN Charter, alongside a classification of dispute resolution methods ranging from negotiations to judicial proceedings. It demonstrates how these principles, rooted in ancient practices and the works of Hugo Grotius, form the legal framework for peacefully resolving conflicts.

The historical review traces the evolution of peaceful dispute resolution institutions from the Peace of Westphalia in 1648, through the Hague Conferences of 1899 and 1907, to the establishment of the United Nations in 1945. Particular attention is given to the roles of the League of Nations and the International Court of Justice (ICJ) in shaping the modern system, as well as the persistent issue of the voluntary enforcement of decisions, which remains relevant today. In the context of contemporary challenges, the article assesses the impact of cyber conflicts, environmental disputes, and hybrid threats on traditional mechanisms, evaluating their effectiveness and proposing reforms, such as the establishment of specialized tribunals.

A separate section analyzes current mechanisms through the lens of the UN, the Council of Europe, the Permanent Court of Arbitration, and regional organizations like the African Union. Practical examples—such as the Philippines-China dispute, mediation in Yemen, and cases before the European

Court of Human Rights—illustrate the potential and limitations of these institutions. The conclusions highlight the need to integrate historical lessons with innovative approaches to enhance the system's adaptability.

Key words: international law, peaceful dispute resolution, UN Charter, International Court of Justice, arbitration, cyber conflicts, environmental disputes, Council of Europe, historical evolution, global stability.

Список використаних джерел:

1. Collier J., Lowe V. The settlement of disputes in international law: Institutions and procedures. Oxford: Oxford University Press, 1999. 424 p.
2. Peaceful resolution of major international disputes: монографія / за ред. J. Dahlitz. New York: United Nations, 1999. 260 p.
3. Peaceful resolution of disputes / за ред. L. F. Damrosch. Leiden: Brill | Nijhoff, 2022. 468 p.
4. Hollis D. B., Tikk E. Peaceful settlement in international law. *Texas International Law Journal*. 2022. Т. 57, № 2. p. 201–238.
5. Merrills J. G. International dispute settlement : монографія. 6-те вид. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 424 p.
6. Dispute settlement in public international law / K. Oellers-Frahm, A. Zimmermann eds. Berlin: Springer, 2001. 935 p.
7. Pellet A. Peaceful settlement of international disputes. Max Planck encyclopedia of public international law / за ред. R. Wolfrum. Oxford: Oxford University Press, 2018.
8. Powell E. J. Islamic law and international law: Peaceful resolution of disputes: монографія. New York: Oxford University Press, 2020. 328 p.
9. Tanaka Y. The peaceful settlement of international disputes. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 464 p.
10. Flexibility in international dispute settlement: Conciliation revisited / C. Tomuschat, M. Kohen eds. Leiden: Brill | Nijhoff, 2020. 308 p.
11. Wright Q. The distinction between legal and political questions with especial reference to the Monroe Doctrine. *American Journal of International Law*. 1925. V. 19, № 2. P. 265–284.
12. Hudson M. O. The American reservations and the Permanent Court of International Justice. *American Journal of International Law*. 1932. Т. 26, № 2. P. 332–347.
13. Jessup P. C. Acceptance by the United States of the optional clause of the International Court of Justice. *American Journal of International Law*. 1946. Т. 40, № 4. P. 737–749.
14. Schachter O. The enforcement of international judicial and arbitral decisions. *American Journal of International Law*. 1960, 54, № 1. p. 1–24.
15. Sohn L. B. The role of arbitration in recent international multilateral treaties. *Virginia Journal of International Law*. 1983. Т. 23, № 2. p. 171–190.
16. Kabre R. J. Le rôle des juristes privés dans le règlement des différends impliquant les États. Basel: Helbing Lichtenhahn, 2021. 350 c.
17. Tams C. J., Tzanakopoulos A. The settlement of international disputes: Basic documents 2-ed. Oxford: Hart Publishing, 2022. 1024 p.
18. The changing character of international dispute settlement: Challenges and prospects / R. Buchan, D. Franchini, N. Tsagourias eds. Cambridge: Cambridge University Press, 2024. 400 p.
19. O'Connell M. E., Bradley A. S., Cohen A. J. International dispute resolution: Cases and materials. 3-d ed. Durham: Carolina Academic Press, 2021. 650 p.
20. Research handbook on international law and peace: M. Bailliet ed. 2-ed. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2023. 608 p.